
Protection of children's rights in schools of Uzbekistan: theoretical and practical approaches

Mohinabonu Asadova Akbarovna
afaxri@yahoo.de
Pupil of "Leader school" school

Annotation *This article analyzes the theoretical and practical foundations of protecting children's rights in schools of Uzbekistan. The purpose of the study is to identify pedagogical and legal mechanisms for ensuring children's rights to education, a safe learning environment, non-discrimination, freedom of expression, and psychological support. The methods include analysis of legal documents, pedagogical literature, international standards, and school-based practices. The results show that effective protection of children's rights depends on legal culture, inclusive education, psychological safety, teacher competence, and cooperation among school, family, and society. The discussion addresses existing challenges, including traditional pedagogical approaches, insufficient psychological services, weak parental involvement, bullying, and digital safety risks. The conclusion emphasizes that protecting children's rights is essential for improving education quality and supporting democratic social development. The recommendations proposed in the article may help strengthen legal education, safe school environments, inclusive practice, and child-centered pedagogy in general education institutions.*

Keywords *Children's rights, school, education system, legal culture, inclusive education, psychological safety, pedagogical approach*

O'zbekiston maktablarida bolalar huquqlarining himoya qilinishi: nazariy va amaliy yondashuvlar

Mohinabonu Asadova Akbarovna
afaxri@yahoo.de
"Leader school" maktabi o'quvchisi

Annotatsiya *Mazkur maqolada O'zbekiston maktablarida bolalar huquqlarini himoya qilishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi umumta'lim maktablarida bolalarning ta'lim olish, xavfsiz muhitda rivojlanish, kamsitilmaslik, o'z fikrini erkin bildirish va psixologik qo'llab-quvvatlanish huquqlarini ta'minlash mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Metod sifatida huquqiy hujjatlar, pedagogik adabiyotlar, xalqaro standartlar va maktab amaliyotiga oid yondashuvlar tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bolalar huquqlarini samarali himoya qilishda huquqiy madaniyat, inklyuziv ta'lim, psixologik xavfsizlik, o'qituvchi kompetensiyasi va maktab, oila, jamiyat hamkorligi muhim o'rin tutadi. Muhokamada mavjud muammolar, xususan, an'anaviy yondashuvlar, psixologik xizmatlarning sustligi, ota-onalar bilan hamkorlikning yetarli emasligi va raqamli xavfsizlik masalalari yoritiladi. Xulosa sifatida bolalar huquqlarini himoya qilish ta'lim sifati va demokratik jamiyat rivoji uchun muhim pedagogik shart ekani asoslanadi. Maqolada taklif etilgan tavsiyalar maktablarda huquqiy tarbiya, xavfsiz ta'lim muhiti va inklyuziv amaliyotni kuchaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, tadqiqot bolaga yo'naltirilgan pedagogika tamoyillarini kundalik maktab hayotiga izchil joriy etish zarurligini amaliy jihatdan yaqqol va asosli ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar *Bolalar huquqlari, maktab, ta'lim tizimi, huquqiy madaniyat, inklyuziv ta'lim, psixologik xavfsizlik, pedagogik yondashuv*

Защита прав детей в школах узбекистана: теоретические и практические подходы

Мохинобону Асадова Акбаровна
afaxri@yahoo.de
Ученица школы "Leader school"

Аннотация *В данной статье анализируются теоретические и практические основы защиты прав детей в школах Узбекистана. Цель исследования состоит в определении педагогических и правовых механизмов обеспечения права ребёнка на образование, безопасную среду, недискриминацию, свободное выражение мнения и психолого-педагогическую поддержку. В качестве методов использованы анализ нормативно-правовых документов, педагогической литературы, международных стандартов и школьной практики. Результаты показывают, что эффективная защита прав детей зависит от уровня правовой культуры, развития инклюзивного образования, психологической безопасности, профессиональной компетентности учителя и сотрудничества школы, семьи и общества. В обсуждении раскрываются существующие проблемы, включая преобладание традиционных подходов, недостаточную эффективность психологической службы, слабое взаимодействие с родителями и риски цифровой среды. В заключении обосновывается, что защита прав детей является важным условием повышения качества образования и демократического развития общества. Предложенные рекомендации направлены на укрепление правового воспитания, безопасной школьной среды и практики личностно ориентированной педагогики в общеобразовательных учреждениях. Также подчеркивается необходимость системного мониторинга, профилактики насилия и поддержки каждого ребёнка в учебном процессе.*

Ключевые слова *Права детей, школа, система образования, правовая культура, инклюзивное образование, психологическая безопасность, педагогический подход*

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida bolalar huquqlarini himoya qilish masalasi har bir davlatning ijtimoiy, huquqiy va pedagogik siyosatida muhim o'rin tutadi. Bola jamiyatning eng himoyaga muhtoj a'zolaridan biri bo'lib, uning erkin rivojlanishi, ta'lim olishi, xavfsiz muhitda yashashi va shaxs sifatida shakllanishi davlat hamda jamiyat tomonidan kafolatlanishi lozim. BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi

konvensiyasida har bir bolaning yashash, rivojlanish, himoyalanih va ishtirok etish huquqlari xalqaro miqyosda e'tirof etilgan (United Nations, 1989). Mazkur hujjat dunyo davlatlari uchun bolalar manfaatlarini ta'minlashda asosiy xalqaro mezon bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham bolalar huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "Bola

huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunda bolalarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning sha'ni, qadr-qimmati va erkin rivojlanishini ta'minlash masalalari belgilangan (O'zbekiston Respublikasi, 2008). Shuningdek, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'lim olish huquqini kafolatlab, har bir shaxs uchun teng imkoniyatlar yaratish zarurligini ko'rsatadi (O'zbekiston Respublikasi, 2020).

Maktab ta'limi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli maktablarda bolalar huquqlarini ta'minlash faqat huquqiy masala emas, balki pedagogik, psixologik va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan kompleks jarayondir. Har bir o'quvchi maktabda xavfsizlik, hurmat, tenglik va qo'llab-quvvatlash muhitini his qilishi kerak. UNESCO ta'limga bo'lgan huquqni barcha o'quvchilar uchun tenglik, sifatli ta'lim va inklyuziv imkoniyatlar bilan bog'laydi (UNESCO, 2026). Demak, bolalar huquqlarini himoya qilish ta'lim sifati va maktab muhitining insonparvarlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi O'zbekiston maktablarida bolalar huquqlarini himoya qilishning nazariy, huquqiy va pedagogik asoslarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodlar

Tadqiqotda nazariy va amaliy tahlil metodlaridan foydalanildi. Dastlab bolalar huquqlarini himoya qilishga oid xalqaro va milliy normativ-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Xususan, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda maktab ta'limiga oid pedagogik yondashuvlar tahlil qilindi (United Nations, 1989; O'zbekiston Respublikasi, 2008; O'zbekiston Respublikasi, 2020).

Shuningdek, maqolada pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, muammoli vaziyatlarni umumlashtirish va

amaliy tavsiyalar ishlab chiqish metodlaridan foydalanildi. Pedagogik tahlil orqali maktabda bolalar huquqlarini ta'minlashning asosiy yo'nalishlari ajratib olindi. Bular ta'lim olish huquqi, xavfsiz muhitda o'qish huquqi, kamsitilmaslik huquqi, inklyuziv ta'limdan foydalanish huquqi, psixologik yordam olish huquqi va o'z fikrini erkin ifoda etish huquqidir.

Qiyosiy tahlil metodi orqali xalqaro standartlar va O'zbekiston ta'lim tizimidagi mavjud yondashuvlar o'zaro solishtirildi. Bu jarayonda bolalar huquqlarining faqat qonuniy jihatdan kafolatlanishi yetarli emasligi, ularning maktab amaliyotida real ishlaydigan pedagogik mexanizmlar orqali ta'minlanishi zarurligi aniqlandi.

Tadqiqotda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, inklyuziv ta'lim, hamkorlik pedagogikasi, demokratik boshqaruv va psixologik xavfsizlik tamoyillari asosiy metodologik yondashuv sifatida tanlandi. Ushbu yondashuvlar bolaning faqat ta'lim oluvchi emas, balki huquqlarga ega mustaqil shaxs sifatida qaralishini ta'minlaydi. Insonparvar pedagogikaga ko'ra, o'quvchi bilan muloqotda hurmat, ishonch, qo'llab-quvvatlash va adolat tamoyillari yetakchi o'rinda turishi lozim (Maslow, 1954; Rogers, 1969).

Tadqiqot davomida bolalar huquqlarini maktab sharoitida himoya qilishning quyidagi mezonlari belgilandi. Birinchi mezon huquqiy mezon bo'lib, u maktabda bolalar huquqlariga oid qonun va qoidalarning bajarilishini anglatadi. Ikkinchi mezon pedagogik mezon bo'lib, u ta'lim jarayonida tenglik, hurmat va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning mavjudligini ko'rsatadi. Uchinchi mezon psixologik mezon bo'lib, u o'quvchining maktabda o'zini xavfsiz, erkin va himoyalangan his qilish darajasini bildiradi. To'rtinchi mezon ijtimoiy mezon bo'lib, u maktab, oila va jamiyat hamkorligining samaradorligini ifodalaydi. Beshinchi mezon raqamli xavfsizlik mezoni bo'lib, u bolalarni internetdagi zararli axborot, kiberbulling va shaxsiy ma'lumotlar xavfidan himoya qilishga qaratiladi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston maktablarida bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha huquqiy asoslar shakllangan. Milliy qonunchilikda bolalarning ta'lim olish, himoyalash, sog'lom rivojlanish va kamsitilmaslik huquqlari belgilangan. Xalqaro hujjatlar esa mazkur huquqlarni umuminsoniy qadriyatlar va xalqaro majburiyatlar bilan bog'laydi (United Nations, 1989).

Natijalar maktablarda bolalar huquqlarini himoya qilishning samaradorligi bir necha omillarga bog'liqligini ko'rsatdi. Birinchidan, o'quvchilarning huquqiy madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bola o'z huquqlarini bilsa, u o'ziga nisbatan adolatsizlik, kamsitish yoki bosim holatlariga befarq bo'lmaydi. Ikkinchidan, o'qituvchining kasbiy va kommunikativ kompetensiyasi bolalar huquqlarini amalda ta'minlashda asosiy omillardan biridir. O'qituvchi o'quvchini tinglay olishi, uning fikrini hurmat qilishi va har bir bolaga individual yondashishi zarur.

Uchinchidan, inklyuziv ta'lim bolalar huquqlarini ta'minlashda alohida o'rin tutadi. UNESCOga ko'ra, inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olib, ularning birgalikda o'qishi va rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi (UNESCO, 2026). Bu yondashuv alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilar va turli sharoitdagi bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadi.

To'rtinchidan, psixologik xavfsiz muhit bolalar huquqlarining amalda ta'minlanishida muhim shart hisoblanadi. Maktabda zo'ravonlik, kamsitish, ruhiy bosim yoki befarqlik mavjud bo'lsa, bola o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olmaydi. Shu sababli maktablarda psixologik xizmat, profilaktik suhbatlar, sinf rahbari faoliyati va ota-onalar bilan hamkorlik tizimli tashkil etilishi lozim.

Beshinchidan, raqamli muhitda bolalar huquqlarini himoya qilish dolzarb masalaga aylanmoqda. Internetdan foydalanish imkoniyatlari kengaygani sari kiberbulling, zararli kontent va shaxsiy ma'lumotlarning

himoyasiz qolishi kabi muammolar kuchaymoqda. Shu bois maktablarda raqamli savodxonlik, internet madaniyati va xavfsiz internetdan foydalanish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar o'tkazilishi zarur.

Muhokama

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalar huquqlarini himoya qilish faqat qonunlar bilan cheklanmaydi. Qonunlar zarur huquqiy asos yaratadi, ammo ularning real samarasi maktabdagi pedagogik muhit, o'qituvchilarning yondashuvi, ota-onalar bilan hamkorlik va o'quvchilarning huquqiy ongiga bog'liq. Agar maktabda hurmat, ishonch va adolatga asoslangan muhit shakllanmasa, huquqiy kafolatlar amaliy hayotda to'liq ishlamasligi mumkin.

Bola huquqlarini himoya qilishda shaxsga yo'naltirilgan pedagogika muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuvda bola faqat bilim oluvchi sifatida emas, balki o'z fikri, ehtiyoji, qiziqishi va shaxsiy qadr-qimmatiga ega inson sifatida qaraladi. Rogersning insonparvar pedagogik qarashlarida ta'lim jarayonida ishonch, erkinlik va qo'llab-quvvatlovchi muhit bolaning rivojlanishi uchun muhim omil sifatida ko'rsatiladi (Rogers, 1969). Maslowning ehtiyojlar nazariyasida esa xavfsizlik, hurmat va o'zini namoyon qilish ehtiyojlari shaxs rivojlanishining asosiy bosqichlari sifatida talqin etiladi (Maslow, 1954). Bu yondashuvlar maktabda bolalar huquqlarini himoya qilishning psixologik va pedagogik asoslarini mustahkamlaydi.

Maktablarda uchraydigan muammolardan biri ayrim pedagoglarda an'anaviy, buyruqbozlikka asoslangan yondashuvning saqlanib qolganidir. Bunday holatda bola o'z fikrini erkin bildirishdan tortinadi, xato qilishdan qo'rqadi va o'zini teng huquqli ishtirokchi sifatida his qilmaydi. Natijada ta'lim jarayoni bolaga yo'naltirilgan emas, balki faqat nazorat va intizomga asoslangan shaklga ega bo'lib qoladi. Shu sababli o'qituvchilarning huquqiy, psixologik va kommunikativ kompetensiyalarini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Yana bir muhim masala psixologik xizmatlarning samaradorligi bilan bog'liq. Maktab psixologi faqat muammoli holatlar yuzaga kelganda emas, balki doimiy profilaktika, monitoring va maslahat berish jarayonida faol bo'lishi kerak. Bullying, kamsitish, oilaviy muammolar yoki o'quvchining emotsional zo'riqishi o'z vaqtida aniqlanmasa, bu bolaning ta'lim olish huquqi va sog'lom rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun psixologik xizmat maktab boshqaruvi, sinf rahbarlari va ota-onalar bilan uzviy hamkorlikda ishlashi zarur.

Inklyuziv ta'lim ham bolalar huquqlarini ta'minlashning muhim ko'rsatkichidir. UNESCO inklyuziv ta'limni barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish, to'siqlarni bartaraf etish va har bir bolaning ta'limda faol ishtirokini qo'llab-quvvatlash jarayoni sifatida izohlaydi (UNESCO, 2026). Biroq amaliyotda maktab infratuzilmasining to'liq moslashtirilmagani, maxsus pedagoglar yetishmasligi va ayrim ota-onalar hamda o'qituvchilarning inklyuziv ta'limga tayyor emasligi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Raqamli muhitdagi xavfsizlik masalasi ham alohida e'tibor talab qiladi. Zamonaviy o'quvchilar internet va ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanadi. Bu ularga bilim olish, muloqot qilish va ijodiy rivojlanish imkonini bersa-da, kiberbulling, zararli kontent va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi bilan bog'liq xavflarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli maktablarda raqamli madaniyatni shakllantirish, ota-onalarni xabardor qilish va o'quvchilarga internetdagi xavfsiz xatti-harakat qoidalarini o'rgatish muhimdir.

Umuman olganda, bolalar huquqlarini himoya qilish maktabning barcha faoliyat yo'nalishlariga singdirilishi kerak. Bu jarayon faqat alohida dars yoki tadbir bilan cheklanmasligi lozim. Huquqiy tarbiya, sinf soatlari, fan darslari, maktab psixologi faoliyati, ota-onalar yig'ilishlari, to'garaklar va raqamli ta'lim muhitida bolalar huquqlariga hurmat tamoyili doimiy aks etishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston maktablarida bolalar huquqlarini himoya qilish huquqiy, pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatdan muhim masaladir. Milliy qonunchilik va xalqaro hujjatlar bolalar huquqlarini ta'minlash uchun mustahkam asos yaratadi. Biroq ushbu huquqlarning amaliy ta'minlanishi maktabdagi real pedagogik muhit, o'qituvchilarning yondashuvi, psixologik xizmatlar sifati, ota-onalar bilan hamkorlik va o'quvchilarning huquqiy madaniyatiga bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalar huquqlarini samarali himoya qilish uchun maktablarda shaxsga yo'naltirilgan ta'limni kuchaytirish, inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish, psixologik xavfsiz muhit yaratish, o'qituvchilar uchun muntazam treninglar tashkil etish va raqamli xavfsizlik bo'yicha ta'lim berish zarur.

Bolalar huquqlarini himoya qilish nafaqat ta'lim sifati, balki jamiyatning kelajak taraqqiyotini belgilovchi muhim omildir. Chunki huquqlari hurmat qilingan, xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitda ta'lim olgan bola kelajakda mas'uliyatli, mustaqil fikrlaydigan va demokratik qadriyatlarni hurmat qiladigan shaxs bo'lib shakllanadi.

References:

1. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper & Row.
2. O'zbekiston Respublikasi. (2008). *Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonun*. Lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasi. (2020). *Ta'lim to'g'risidagi Qonun*. Lex.uz.
4. Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn*. Charles E. Merrill.
5. UNESCO. (2026). *What you need to know about inclusion in education*. UNESCO.
6. United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations.